

Marija Bavdaž*

Šolski vrt – vznik in izoblikovanje mnogostranskega učno-vzgojnega sredstva po sprejemu avstrijskega državnega ljudsko-šolskega zakona v letu 1869**

The school garden – the emergence and shaping of a diverse educational tool following the adoption of the Austrian Imperial Primary School Law in 1869

Izvleček

Članek govori o vzrokih in osnovah razvoja šolskega vrta kot učno-vzgojnega sredstva v osnovnih šolah po letu 1869. Uveden je bil s tretjim avstrijskim državnim osnovnošolskim zakonom. Teoretične osnove za razmah šolskih vrtov je dal dr. Erasmus Schwab, ko je leta 1870 napisal knjigo *Der Volksschulgarten. Ein Beitrag zur Lösung der Aufgabe unserer Völkserziehung*, v kateri razvije v izvirno razmišljanje o šolskem vrtu prav na podlagi spodbudnih določil novega ljudsko-šolskega zakona. Max Machanek je v isti knjigi prispeval načrte za »idealni šolski vrt«. V nadaljevanju članka je predstavljena zgledna avstrijska šola za podeželske občine, katere sestavni del je šolski vrt.

Abstract

The article discusses the contributing factors and fundamental elements of the development of the school garden as a tool for learning and education in primary schools after 1869. The school garden was introduced with the enactment of the third Austrian state law on primary schools. The theoretical underpinnings for the proliferation of school gardens were provided by Dr. Erasmus Schwab, with the publication of his book *Der Volksschulgarten – Ein Beitrag zur Lösung der Aufgabe unserer Völkserziehung* (*The Primary School Garden – a Contribution towards Primary School Education*), in 1870, in which he unfolds his original ideas on the school garden based on the encouraging stipulations of the new law on primary schools. Dr. Schwab's book also contains plans for the "ideal school garden" contributed by Max Machanek. Following this, the article presents a model school in Austria which served several rural municipalities, an integral part of which was its school garden.

* Marija Bavdaž, profesorica biologije v pokoju, Idrija.

** Članek je ponatis članka v reviji Zbornik za zgodovino šolstva – Šolska kronika 25, 1992, str. 29–38.

Uvod

Element kmetijstva – pridobitnega obdelovanja zemlje – je njiva. Pojem »vrt« pa zajema poleg pridobitnosti tudi igrivost estetskega izživljanja. Čeprav se delo na vrtu ne razlikuje bistveno od dela na njivi (v fizičnem pogledu), pa obstaja razlika v odnosu, v namenu, v doživljanju – od tod tudi dva pojma za dve stvaritvi, porojeni sicer iz enakega človekovega dela, vendar iz različnih namenov, želja, občutkov. Različna je tudi podoba obeh delovnih dosežkov. Torej vsebuje vrt poleg pridobitnosti še marsikaj drugega, kar je povezano s povsem nepridobitnimi sferami v človekovem bitju in žitju.

Ob vprašanju »Kaj je vrt?« more potemtakem prihajati do različnih, celo nasprotujočih si oznak, če tehtamo pojem enostransko namesto vsestransko. Toliko manj nas smejo presenečati nejasnosti in razprave o tem, kaj naj bi bil »šolski vrt« in kakšnim smotrom naj bi služil; spremljamo jih lahko vseskozi, ko zasledujemo rast in razcvet šolskih vrtov od srede 19. stoletja dalje, ko skušamo oceniti njihovo daljnosežno koristnost in pomembnost, ki učinkujejo še dandanašnji, čeprav v naših krajih »šolskih vrtov« že nekaj desetletij ne poznamo več.

Šolski vrt namreč ni – vrt ob šoli in okoli nje! Ta je obstajal ob različnih vzgojnih ustanovah od pamtiveka, enako kot pristave z njivami. Tak vrt ob šoli je bil pridobitnega pomena, v posameznih primerih lahko tudi deloma okrasen, poučen, s kulturnim in kulturnim namenom in ni dvoma, da so na njem vseskozi delali tudi gojenci – tem bolj, čim nižji je bil njihov socialni status. Izjema so bili »boljši« otroci, najprej plemenitaški, nato bogataški meščanski; sicer pa je bilo garaško delo otrok še v 19. stoletju povsem običajno. Tudi tak vrt je imel »vzgojno« funkcijo. Kajpak v takratnem smislu: vaje v pokornosti in vdanosti kot temelju za bodoče vklapljanje v določeni socialni sloj in njegovo vlogo v družbi. O »šolskem vrtu« moremo govoriti šele potem, ko se na podlagi splošne ljudskošolske obveznosti in prosvetiteljskih teženj izbistri novo pojmovanje vrta, kar se odrazi v njegovi vsebini in obliki: »šolski vrt« predstavlja poseben učno-vzgojni pripomoček. Učitelj se mora zanj posebej usposobiti, sicer ga ne bo znal smotrno uporabljati, da, niti ravnati ne z njim in ga vzdrževati. Namen šolskega vrta je povsem drug kot namen vrta ob šoli; določeno nalogo ima v sklopu celotnega obveznega splošnega izobraževanja vseh otrok.

Osnove za razvoj šolskega vrta

Zakonske spodbude. Potem ko so bile v letih 1867 in 1868 določene in sprejete s privolitvijo obeh zbornic državnega zbora »občne pravice državljanov«, »načelne določbe o razmerju med šolo in cerkvijo« ter »zakon, s katerim se urejajo medverske razmere državljanov«, je bil v maju 1869. leta sprejet še »Zakon, s katerim se ustanavljajo načela za poučevanje v ljudskih šolah« ali avstrijski državni ljudskošolski zakon. S tem se je šola osvobodila cerkvenega nadzorstva, postavljeni so bili temelji za razvoj laičnega šolstva in postopoma so se pričeli uveljavljati ugodni učinki napredno orga-

niziranega množičnega osnovnega izobraževanja spričo splošne šolske obveznosti vseh otrok od 6. do 14. leta starosti. Ta zakon določa tudi podrobnosti, ki so pomembne za realizacijo zadanih smotrov; poslej so se po tem zakonu šolali vsi otroci obeh spolov in vseh ver in narodnosti v velikanski državni skupnosti stare Avstrije, rod za rodom tudi vsi otroci slovenskih staršev – z izjemo Benečije in Prekmurja. Z raznimi dopolnili in spremembami se je ta sistem uveljavljal do konca prve svetovne vojne, izzvenel do konca druge in pri nas na Slovenskem izzvenel šele v razmerah revolucionarne preobrazbe šol – postopoma tja do šestdesetih let 20. stoletja.

Za naše zanimanje glede šolskih vrtov so pomembna naslednja določila:

27. člen, ki ukazuje, da se vsakemu učiteljsčju odkaže primeren kos zemlje »za vajo v kmetijskih delih«; 29. člen, ki obvezuje učiteljsčja za »nauk o kmetovanju s posebnim ozirom na talne razmere v domači deželi« – toda samo učiteljsčja za moško mladino; 63. člen, ki pravi, da je treba napraviti v kmečkih občinah »pri vsaki šoli, če je mogoče, vrt za učitelja in zemljišče za kmetijske poskušnje.«

Posredno je bil za razvijanje šolskega vrta pomemben tudi 44. člen, ki ukazuje: »V vsakem šolskem okraju je napraviti učiteljsko knjižnico.«

Takorekoč hkrati je bil izdan tudi »ministerski razpis ... z navodilom za začasne okrajne šolske nadzornike«. Ta navodila v svojem 2. členu natančno določajo od a) do p) – na kaj vse mora gledati nadzornik »pri obiskovanju šol«, kajti po 1. členu se mora »o stanju ljudskega šolstva v svojem uradnem okraju natančno prepričati na izboljšanje in pospešitev šolstva, z vso močjo delovati in osobito skrbeti za to, da se prenapolnjeni razredi razdele, obstoječe šole razširijo in nove ljudske šole ustanove.«

Pod točko c) torej mora gledati, »če ima šola prostor za pouk, primeren razmeram dotičnega kraja glede obdelovanja zemlje, osobito v sadjarstvu, svilarstvu, čebeloreji in v zelenjadarstvu in če se učitalj s takim poukom peča.«

In pod točko d): »če ima šola potrebna učila in če se pri nji nahaja knjižnica za učitelje in učence.«

Danes nam prav zapuščina takratnih učiteljskih knjižnic, bodisi okrajnih bodisi krajevnih šolskih, najbolj nazorno razkriva postopno oblikovanje novega učila – »šolskega vrta«.

Razvoj teoretične utemeljitve za »šolski vrt«. Državni ljudskošolski zakon je razgibal in usmeril prizadevanja posameznikov, ki so že dotlej preskušali vrt kot sredstvo za doseganje določenih učno-vzgojnih smotrov. Slovenski šolski muzej v Ljubljani hrani brošurico iz leta 1870 – iz fonda učiteljske knjižnice na Uncu – z naslovom: »*Der Volksschulgarten. Ein Beitrag zur Lösung der Aufgabe unserer Volkserziehung.*« Avtorja sta Max Machanek in dr. Erasmus Schwab. Prvi – moravski državnozborni poslanec, je prispeval načrte za »idealni šolski vrt«, drugi – c. k. profesor in provizorični okrajni šolski inšpektor, pa razvije v besednem delu knjižice izvirno razmišljanje o šolskem vrtu prav na podlagi spodbudnih določil novega ljudskošolskega zakona.

Kasnejši razvoj je pokazal, da je bila ta drobna brošurica prva klica mogočnega pojava šolskih vrtov, ki se imajo za svoj razcvet na velikem delu evropskega ozemlja

zahvaliti neutrudni vztrajnosti dr. E. Schwaba. Upravičeno nas torej zanimajo podrobnosti. Kot je značilen podnaslov (Prispevek k razreševanju nalog v naši ljudski vzgoji), je značilen tudi uvod; v povzetku glasi: *»Stopnja skrbi, ki jo občina, dežela, narod, namenjajo vzgoji mladine, predvsem ljudski šoli, je pravo merilo za politično zrelost in duhovno nravstveno stanje občine, dežele, naroda. Sposobnost in neodvisnost ter zadovoljiv materialni in socialni položaj učitelja pa zagotavlja izobraženost, blagostanje in svobodnost naroda.«*

Ljudska šola – rastišče narodne blaginje, bi morala biti miljenček v vsaki občini, najlepše, najbolj prijetno poslopje in ponos prebivalcev – kot cerkev. Lega, okolje, prijetno urejen pristop, privlačna zunanost in smotrna notranjščina, ki se družijo z obiljem prostora, svetlobe in zraka, napravijo šolo za mesto, kjer se bo mladina rada zadrževala. Ljudska šola mora vzgajati izobražene, misleče, za samostojno življenje usposobljene ljudi, ki se znajo obvladovati, ki jih za sožitje v skupnosti usposablja odgovornost, častnost in ljudomila požrtvovalnost. Kako naj šola doseže ta ideal?«

Po mnenju avtorja je šolski vrt bližnjica do novih rodov, ki bodo kot razgledani in vzgojeni občani omogočali svojim srenjam nov razvoj. Poudarja spoznanje, da je blagostanje dežele pogojeno s poznavanjem naravnih sil in pojavov pri tako imenovanem preprostem človeku. Prav to poznavanje pa mora in more dobiti vsak otrok v ljudski šoli med 6. in 14. letom starosti in šolski vrt more biti tisto pravo mesto, kjer se bo zlepa in radovoljno navajal na uživanje zraka, na zelenje v okolju, kjer bo postal občutljiv za urejenost in potrebe skupnosti. Tu avtor opozori na ustanavljanje olepševalnih društev, ki se borijo proti gnojnici na cestah, gnojščem pred hišnimi vrati, proti zapuščenim kotom sredi naselij, za hišnimi vrati, za zasajanje obcestnih dreveredov po ideji Jožefa II. izpred 100 let, za zasajanje pokopališč zaradi dezinfekcije in lepega videza, za zasajanje drevesnih nasadov, kar izboljšuje podnebne razmere, za žive meje, ki bi onemogočale splošno nesnago zaradi živine in prepire med mejaši, hkrati pa pripomogle k razmnoževanju ptic pevk, ki zmanjšujejo število insektov. Šolski vrt mora biti tisti vzor, ki ga otrok nezavedno sprejme in kot odrasel po tej podobi ureja svoje okolje.

Dalje se otrok na šolskem vrtu lahko uči razmišljanja, k čemur ga navaja »zemljišče za kmetijske poskuse.« To se je izkazalo v zadnjih 20-ih letih na Angleškem in na Saškem, kjer so ga pod pritiskom stiske vpeljali z namenom, da dosežejo dvakrat večji pridelek na istih površinah. Dokazano je, da so zaman vsa strokovna društva, predavanja, razstave, nagrade, izobraževalni tečaji in potovalni učitelji, če se za to razumno ne vzgoji v ljudski šoli. Poskusno polje je tudi bližnjica za ugotavljanje oziroma aklimatizacijo novih primernih vrst in sort. Hkrati takšno delo izkoreninja tisto poznano ljudsko malomarnost in zanikrnost, ki je vir bede in se vleče od prastaršev naprej. Gnoj bi izginil s cest na polja ... vpeljali bi tople grede ... trto, kjer je mogoče, sadje-rejo, utemeljili drevesničarstvo, sprožili širjenje zelenih in gozdnih površin, okrasnih rastlin po naseljih; razširili bi zelenjadarstvo, poznavanje živalstva in dosegli umevanje neodvisnosti med živimi bitji in neživim svetom ter pogoji, ki jih ta podaja. Znali bi obogatiti življenje z rejo sviloprejk, umetno zrejo rib, pijavk, razširili bi čebelarstvo,

vpeljali krmne in medeče rastline ter v skladu z vsem naštetim poznavanje tal ter načine za njihovo izboljšanje. Takšno delo bi razvijalo rod za rodom na umskem področju (empirika, logika) in na vzgojnem (estetika, zdrava religioznost). Potem se avtor ozre na dve glavni težavi oz. ugovora: kako naj učitelj vse to obvlada in kje naj vzame občina toliko sredstev?

In odgovarja: beri, kaj pravi Diesterweg! In kaj ukazuje novi ljudskošolski zakon tudi o novem izobraževanju za učitelje. Občina zemljo ima in jo more odkazati. Avtorju pa je iz lastne skušnje znano, da zlasti izobraženi ljudje radi volje prispevajo k ustvarjanju dobrih idej; vsaj za nemške občine to velja. Rastline se dobi v dar, lahko ga je ob pouku razmnoževati, razvoj vrta je postopen, cenen. Načrtovanje pa zainteresiranim ponuja soavtor g. Machanek in vse potrebne nasvete zraven.

Nato se avtor ozre tudi na potrebe otrok v mestnih šolah, o katerih zakon ne govori, on pa vidi, da ima šolski vrt v mestu še zdravstveno funkcijo, zdravstveno vzgojno, obenem pa bo vplival tudi na ozelenjevanje in polepšanje mest, kar je posebej pomembno za industrijske kraje.

Mnenja je, da mora služiti dečkom in deklicam – le naj bo kar enak, čeprav se bodo deklice najbrž raje ukvarjale z zelenjavo in okrasnim rastlinjem, dečki pa z drevesnicami.

Vsak vrt naj bi vseboval naslednje: predstavnike domačih listavcev in iglavcev, gredico za njihove sejance in pikirance, sadna drevesa ter gredico za njihove sejance in cepljence, kmetijsko poskusno gredo, zelenjavni vrtiček s toplo gredo, kompost, posamezne tehnične in gospodarsko pomembne rastline na obrobah gred, okrasne cvetlice, trajnice in vrtnice na obrobah in na okrasnih gredicah, čebelnjak v odročnem kotu vrta, vodo (vodnjak, kapnico ali studenec) in telovadišče sredi zelenja, ki bo podpiralo zdravo rast in sproščeno počutje vseh otrok, pa tudi »vzgojo neustrašnih, bojevitih mož.« Na priloženih načrtih so predlogi idejnih rešitev za idealni šolski vrt v izmeri 800 kvadratnih sežnjev (1 kvadratni seženj = 3.595 m²), idealni šolski vrt v izmeri 1600 kvadratnih sežnjev ter primer vasi iz okolice Olomuca in njene vaške šole z vrtom na 330 kvadratnih sežnjev.

V zaključni besedi pravi avtor, da se zaveda, kako ne odkriva nič novega, saj že obstajajo pri tej ali oni šoli nekateri prav lepi primeri vrtov iz let, ko o novem ljudskošolskem zakonu in njegovih paragrafih ni še nihče nič vedel. Toda enotne, sistematične in vsestransko premišljene ter vsestransko vzgojno usmerjene zasnove za šolski vrt še ni. Njegovo delo želi biti korak v tej smeri. Poziva vse, ki jim je do splošnega ljudskega napredka, da se mu pridružijo z izkušnjami, nasveti, kritikami in predlogi.

»*Ich gebe vielleicht nur ... einen Gedanken also, der heutzutage in der Luft liegt ...*« meni avtor o svojem delu: izrazil in izoblikoval naj bi le misel, ki je bila tako rekoč že v zraku. Toda marsikaj je bilo že marsikje v zraku, pa ni učinkovalo, ker ni bilo ljudi, ki bi znali in hoteli to izkoristiti za splošno blaginjo. Prav tako ne zadostuje za premik in nadaljnji razvoj, če se vprašanja le ugotovi in postavi.

Značilnosti takratnega avstrijskega (tudi slovenskega) podeželja na eni strani (gnoj po cestah namesto na njivah, oblaki muh, živina, ki se pase počez po gmajnah, letine, ki v najboljšem primeru ne pomenijo več kot le preživetje, lakote pa so nekaj

splošno znanega, trdovratna zanemarjenost in malomarna zaostalost ...), na drugi strani pa hkratno naraščanje naravoslovnih spoznanj pri naraščajočem številu izobraženstva, so dosegle kritično točko in v najbolj razboritih intelektualcih tiste dobe že rodile spoznanje, da more perspektivo premakniti samo spremenjena podoba perspektivne generacije v celoti – to se pravi vsega podmladka, kar je rodilo »ljudskošolski zakon« s prav določenimi poudarki: uvedba obveznega pouka naravoslovnih predmetov za oba spola na učiteljskih, gospodarstva s kmetijskim poukom pa v predmetnik moških učiteljskih; priporočilo in postopno uvajanje poskusnega polja pri ljudskih šolah ter obvezne šolske knjižnice za učitelje in otroke poleg izenačene šoloobveznosti od 6. do 14. leta starosti (in drugih novosti). Vendar je bilo še bolj pomembno, kako so se zahteve zakona izvajale v praksi – in to v trajni praksi in povsod, kjer je veljal omenjeni zakon.

Rezultati v nadaljnjem razvoju podeželja so bili očitno razvoj ljudskih sposobnosti se je sprožil in ni uplahnil v naslednjih desetletjih in postopni premiki v miselnosti vasi so se kazali od generacije do generacije v napredku gospodarstva. Pričela se je rast kultiviranega blagostanja na ozemljih Avstro-Ogrske.

Teh dosežkov v miselnosti vasi niso mogle izničiti niti fronte v 1. in 2. svetovni vojni, niti ideološke revolucije v 20. stoletju, niti bohotni vzpon industrializacije in njena dekadenca, ki smo ji priča danes. Podeželje je temeljito spremenilo svojo podobo zaradi notranjih sprememb v podobi rodov, izvir tega napredka pa je bil ljudskošolski zakon in – šolski vrt!

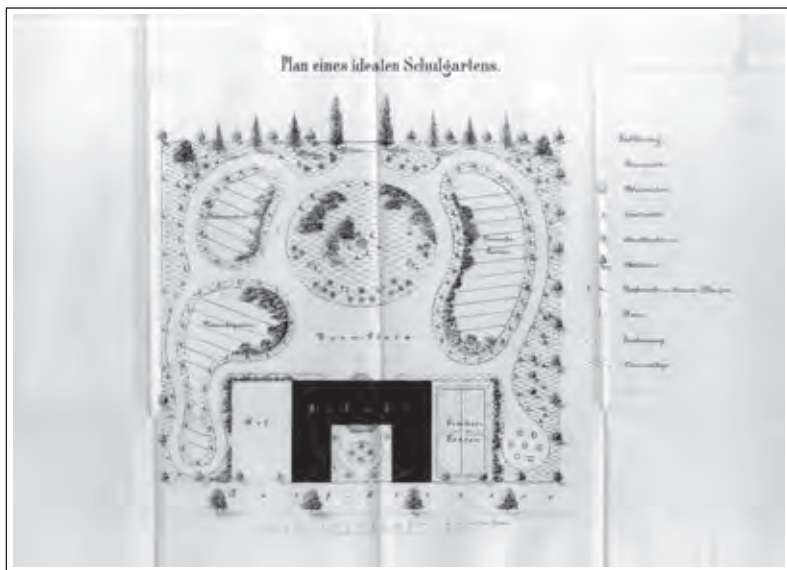
Upravičeno nas potemtakem zanimajo ukrepi, ki so zagotavljali takšen razvoj in ki so trajno utrjevali spreminjanje ljudske miselnosti tako učinkovito na tolikšnem ozemlju, da so postale zgoraj naštetje značilnosti podeželskih vasi v devetnajstem stoletju manj kot izjema ob koncu dvajsetega.

Uresničevanje šolskih vrtov. V dobrem letu se je torej izoblikoval »šolski vrt«: z zakonom ukazani (na učiteljskih) in priporočeni (pri ljudskih šolah), omogočen z novim predmetnikom učiteljskih in ljudskih šol, zavarovan in spodbujen z navodili za šolske inšpektorje – a z brošurico Machanek-Schwab: *Der Volksschulgarten* - tudi ustrezno teoretično določen in praktično očrtan z »idealnimi načrti«, ki so se opirali na izkušnje v preteklosti.

Kako je vrelo in vrvelo takrat na področju šolstva, kako zavestno je bilo delo usmerjeno k povsem jasnemu smotru in kako občutljivo in ustrezno so se odločujoči na podlagi usvojenih jasnih smotrov odzivali na stvarnost, kaže izčrpno poročilo o stanju šolstva na Avstrijskem: *»Bericht über österreichisches Unterrichtswesen«*, herausgegeben von der Commission für die Collectiv-Ausstellung des österreichischen Unterrichts-Ministeriums – Wien, 1873.

To nadvse zanimivo delo, ki so ga izdelali ob svetovni razstavi na Dunaju, nam na okoli 1000 straneh razgrinja celotno stanje in razmere na področju vzgoje in izobraževanja od otroških vrtcev do univerzitetnih ustanov na ozemlju stare Avstrije.

Oblasti in stroka so izkoristili svetovno razstavo tudi za prikaz zgledne šole – *»Die österreichische Musterschule für Landgemeinden«*. Primer podeželske enorazredne

Načrt idealnega šolskega vrta.

(Vir: M. Machanek, E. Schwab, *Der Volksschulgarten*, 1870, priloga)

šole je izvedbeni komite izbral za izdelani prikaz prav zato, ker so že takrat označevali to šolo kot enega najbolj zapletenih problemov bodočnosti. Naloga ni bila le, da se na razstavi predstavi avstrijska laična šola, zasnovana po novih vzorih in zakonu iz leta 1869, pač pa tudi, da se spodbudi v podeželskih občinah gradnja podobnih šol, ki naj bi bile privlačne tudi s stališča stroškov.

Po naročilu komiteja »prijatelj ev šole« – Das Comite der Schulfreunde – kjer je bil član izvršilnega odbora, je dr. Schwab napisal eksponatu »zgledna avstrijska šola za podeželske občine« tudi spremno besedilo. Zastavil ga je pod geslom: Willst du des Landes Flor und seine Würde mich zeigen, Deut' auf Paläste nicht hin, – führ' in die Schule mich ein!« (*»Mi hočeš pokazati cvet in čast svoje dežele? Ne razkazuj mi palač – raje me v šole pelji!«*). Iz poročila o spremni besedi izvemo, da so že v prvih 14 dnevih razstave odkupili blizu 400 načrtov za objekt zgledne podeželske enorazrednice.

Zanima nas predvsem šolski vrt; razstavni prostor zgledne šole je meril 1300 m²; poleg šolskega poslopja s stanovanjem za učitelja in telovadišča s telovadnico je vrt obdajal tudi vse poti in mejo na tem kosu tal za prikaz šole. Glej priloženi ponatis: za šolsko stavbo je travnik, ki bo omogočil prizidek, ko bo ta potreben. Nadaljuje se v sadovnjak. Vzporedno leži poskusno polje – ločeno od učiteljevega zasebnega vrta.

Najprej gredice za kuhinjski vrt deklic, nato gredice poskusnega polja za dečke, s pomembnimi kulturnimi rastlinami. Sledi greda za vzgojo in šolanje drevesc; v krajih, ki to dopuščajo, pa še za vgojo trsov. Okrog ograje in poti se vrstijo drevesa in grmi – predstavniki domačih drevnin, sadni špalir, sadno drevje, nasad murv. Pod drevjem je prostor za domača zelišča iz divje narave, ki so razvrščena tako, da je pogled lep in zanimiv ter poučen v vseh štirih letnih časih. V vrtu je dvojce studentcev s pitno vodo,

Napis nad vrtom:

*»Hast du einen Raum, Pflanz' einen Baum und pflege sein! – Er bringt dir's ein!«
(»Če imaš prostorček, posadi drevo – neguj ga in obdarovalo te bo!«)*

Ko podrobno pregledujemo poročilo o »zgodni podeželski šoli«, moramo priznati, da v bistvu popolnoma ustreza še danes, po 120-pretečenih letih! Nič čudnega; temeljila je samo na potrebah otrokove umske in telesne rasti, naravni vzgoji z zelo jasnim smotrom – in na gospodarnosti. Temeljila je skratka na zdravi pameti.

Knjižico neumornega propagatorja šolskih vrtov dr. Schwaba so prvič ponatisnili med svetovno razstavo, nato še v letu 1874 in ponovno leta 1876. V predgovoru vsake izdaje avtor sporoča nove izkušnje, nova spoznanja ter nove podatke o prizadevanju, da bi vključili šolski vrt v vzgojo vseh, ne samo podeželskih otrok.

Menim, da so zanimivi drobcji iz ponatisov v povzetku zlasti naslednji. Sodelovanje oblasti na državni in deželni ravni z idejo »šolskega vrta« je bilo v vseh deželah cesarstva naravnost zgledno. Ministrstvo za kmetijstvo je razposlalo brošurico dr. Schwaba vsem deželnim kmetijskim družbam ter kmetijskim učnim ustanovam z željo, da jo obravnavajo tudi v svojem strokovnem tisku kot spodbudo za prakso. Ministrstvo za »bogočastje in poduk« je z njo oskrbelo vse učiteljske knjižnice in učiteljišča, da bi se načrti uresničevali v čim večji meri. Celotno ministrstvo notranjih zadev je opozorilo c. kr. namestništva, kakšne daljnosežne posledice more imeti po mnenju pisca urejanje šolskih vrtov za blaginjo dežel in ljudstev.

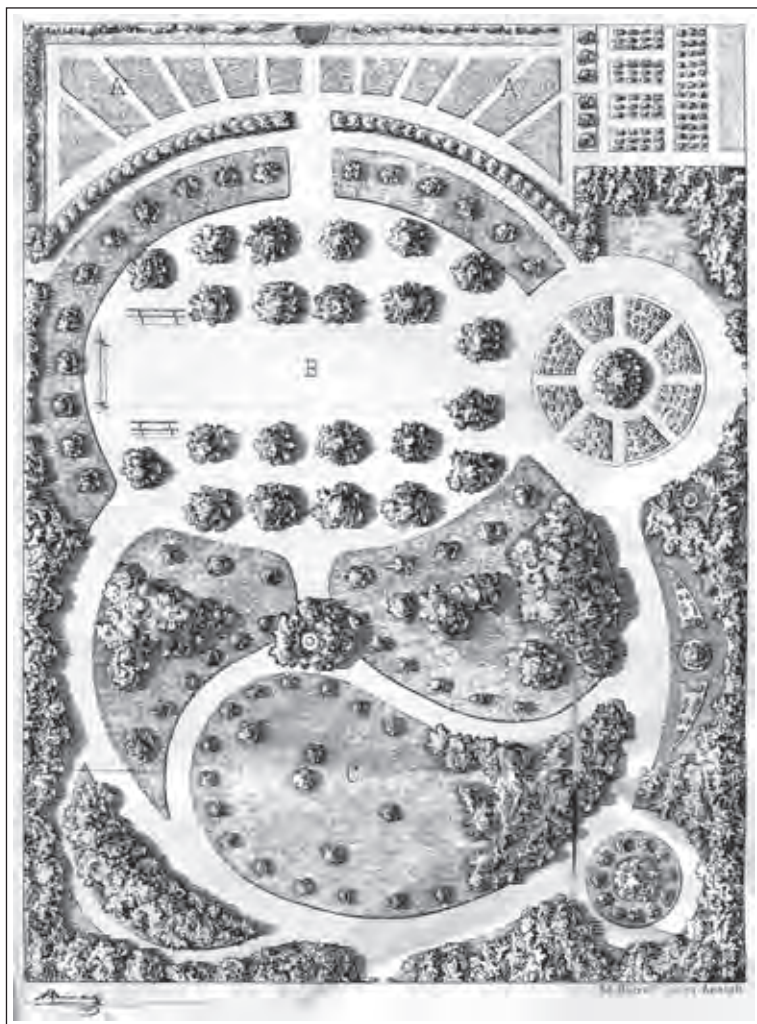
Manj zgledno se kaže sodelovanje krajevnih in srenjskih (občinskih) veljakov. Avtor navaja ovire pri uresničevanju ideje o šolskem vrtu prav na tej ravni; ponovno zavrača namišljeno pomanjkanje sredstev, ki je brez stvarne podlage, ker je mogoče na dani zemlji začeti z vrtom celo praktično brez sredstev; začetnih 300 rastlinskih vrst se glede na izkušnje zlahka dobi kot darilo za začetek – vsak razgledan občan ga prav rad prispeva, premožnejši izobraženci tudi še kaj drugega; ponovno opozarja, da mora vsak kraj zase razumno izbrati le tisto, kar krajevnim razmeram ustreza, drugo je nesmiselno in naj se na začetku ne vsiljuje.

Žal niso redke občine, kjer prevladuje moč ljudi, ki se trdovratno branijo novosti in kljub leporečju zavlačujejo z dejanji, dokler se volja prizadevnih končno povsem ne razblini.

Največja ovira pri ustvarjanju šolskih vrtov pa je premajhno znanje pri učiteljih učečih generacij, ki v času svojega šolanja še niso imeli ustreznega pouka. Edini izhod bi bili le vsakoletni tečaji za učitelje ter ogled vzornih vrtov pri teh tečajih; dosedanje izkušnje so odlične, zato bi jih bilo treba razširiti v vse dežele.

Ko avtor poroča o ustanavljanju šolskih vrtov širom Avstrije, omenja Brno na Moravskem kot zgled za šolski vrt v mestu. Tu je pri načrtovanju sodeloval inšpektor dvornih vrtov, rezultat je bil šolski vrt, ki ima videz in funkcijo parka, čeprav obsega hkrati tudi poskusno polje.

Drug primer: pri gluhonemnici na Dunaju in pri zavodu za prizadete dečke v Brünnu se je šolski vrt izkazal tudi kot pomembna pomoč pri usposabljanju, vzgoji in varstvu prizadetih otrok.

Šolski vrt v mestu. (Vir: E. Schwab, Der Schulgarten, 1874, priloga)

Šolski vrt po Schwabovem sistemu – kot so ga pričeli imenovati, ne predstavlja več samo tega, kar priporoča državni ljudskošolski zakon, pač pa je uporaben za delo z otroki in mladino od vrtca dalje, na deželi in v mestih, hkrati pa mu je zagotovljena trajnost perspektive, ker je integriran v teoriji in praksi učiteljsišč. Posebno spodbudno je, da praviloma ni več šole, ki bi jo načrtovali brez prostora za šolski vrt.

V zaključni besedi k četrti izdaji svoje knjižice (v letu 1876) avtor meni, da razvoj šolskih vrtov v teoriji in praksi, bodisi v avstrijskih in ogrskih deželah bodisi v tujini kaže, da utegne postati šolski vrt še pred iztekom stoletja pomembna in splošna dobrina evropskih narodov, ki izvira iz dragocene, pa še ne do kraja spoznane dediščine 18. stoletja.

Prvo izdajo Schwabove brošure so prevedli v hrvaščino in italijanščino, drugo so povzeli v poljščino, tretjo so prevedli v madžarščino. Leta 1870 sta istočasno, kot

prva izdaja Schwabove knjižice, vendar neodvisno in izvirno, izšli še dve deli o šolskem vrtu: Wranitzky: Die Volksschule auf dem Lande, ki poda tudi načrt za šolski vrt, je izšla v Pragi in Gönezy: načrt za šolski vrt na deželi pa je naročilo madžarsko ministrstvo za pouk. Zanimivo je, da se zaključki avtorjev v bistvu ne razlikujejo.

Še preden je minilo desetletje, se je izteklo vroče obdobje v razvoju šolskega vrta; teoretične osnove za to živo, mnogostransko in v rokah usposobljenega učitelja očarljivo učilo so bile izoblikovane.

Potem je leta 1879 izšla nova drobna knjižica: Julius Jablanczy: Der Schulgarten der Volksschule am Lande. Avtor je praktik, ki je na podlagi konkretnih potreb napisal priročnik za prakso. Bil je potovalni učitelj za sadjarstvo na Nižjeavstrijskem, častni član mnogih sadjarskih in vinarskih društev, dopisni član zveze prijateljev narave ter vrtnarskega društva na Dunaju, član nemškega pomološkega društva in c. k. kmetijske družbe na Dunaju. Čeprav obravnava njegova knjižica le del vsega, kar naj bi zajemal šolski vrt – omeji se na sadjarstvo, vzgojo in nego trte, zelenjadarstvo, kulturo ple-tarske vrbe in zaščito ptic – jo lahko ocenimo kot mejnik: potem, ko se je pojavila v šolskih knjižnicah, je bila presežena začetna razvojna stopnja – razpravljanje o šolskem vrtu. Novo vprašanje se je zastavljalo: kako?

Zaključek

Samo deset let je minilo po sprejemu državnega ljudskošolskega zakona – in šolski vrtovi so bili tu. Marsikje prenovljeni, marsikje na novo osnovani, marsikje šele zaželeni – vendar v jasnem prividu. Otroci od 6. do 14. leta pa so v novih, zračnih in svetlih učilnicah sredi zelenja bolj ali manj uspešno – vsekakor pa zagotovo – usvajali vzorce za svoje bodoče umevanje, ravnanje in ustvarjanje.

Vsako bitje pestijo življenjsko pomembne potrebe. Nanje se odziva nagonsko. Samo v človeku pa prej ali slej dozori spoznanje – najprej umevanje, nato privid – kako jih potešiti, kako rešiti stisko: širi se krog sodelujočih, ki preskušajo način za načinom; iz poskušanja se končno izlušči in izoblikuje določena, splošno sprejeta metoda za pot k zamišljenemu cilju.

Toda, ko je privid realiziran in stiska razrešena, v ljudeh vse bolj blede občutek nujnosti, ogroženosti – gonilo njihovih prizadevanj vse bolj slabi in se končno izniči. Vendar, če je šlo vse po sreči, je smotrno ravnanje medtem postalo že vsakdanja navada. Samo zgodovina še ve za njegove korenine. Življenje poteka zdaj na višji ravni, toda pri vzgoji novih rodov se pojavi nova potreba, izoblikovati se mora nov smoter vzgoje poleg vseh prejšnjih – in če ne bo tudi ta v vsakem rodu množično realiziran, bodo novi dosežki prej ali slej zvodeneli – in ljudje, tako posamezniki kot tudi skupnost, se znajdemo spet v surovih stiskah, znova pred mučno preskušnjo življenjske sposobnosti.

Takšen je v bistvu tudi problem »šolskega vrta«. Izkazal se je kot izvrsten pripomoček v okviru evropskega prizadevanja, da bi izkoreninili lakote srednjeveškega tipa.

Viri in literatura

Handbuch der Gesetze und Verordnungen über das Volksschul-Wesen für Krain – Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem. Izdal po naročilu c. kr. deželnega šolskega sveta za Kranjsko dr. FR. Heinz, Laibach 1895.

Max Machanek, Dr. Erasmus Schwab: Der Volksschulgarten. Ein Beitrag zur Lösung der Aufgabe unserer Volks-Erziehung. Mit 3 Plänen. Wien und Olmütz, 1870.

Bericht über österreichisches Unterrichtswesen. Aus Anlass der Weltausstellung 1873. Wien, 1873. (zlasti str. 146–150)

Die österreichische Musterschule für Landgemeinde auf dem Weltausstellungsplatze. Im Auftrag des Comité der Schulfreunde verfaßt von Dr. Erasmus Schwab. Mit 2 Plänen von August Krumholz. Wien, 1873.

Der Schulgarten. Ein Beitrag zur Lösung der Aufgabe unserer öffentlichen Erziehung. Von Dr. Prof. Erasmus Schwab, vierte vermehrte und verbesserte Auflage. Mit 4 Plänen. Wien, 1876.

Der Schulgarten der Volksschule am Lande, Dessen Zweck, Anlage und Pflege von Julius Jablanczy. Mit 122 Abbildungen. Wien, 1879.

Knjige hrani Slovenski šolski muzej v Ljubljani, o poreklu pričajo pečati: »Šolsko vodstvo v obličjih«; »Šolsko vodstvo na Uncu pri Rakeku«; »K. K. Gimnasium-Bibliothek in Laibach«; »Vezano skupaj s 3«; Učiteljska knjižnica okolice ljubljanske«; »Bezirks-Lehrer Bibliothek Laibach«; »Ljudska šola na Verhniki«.

Zusammenfassung

Schulgarten - die Entstehung und Entwicklung des vielseitigen Erziehungsmittels nach der Inkraftsetzung des österreichischen Volksschulgesetzes im Jahre 1869

Marija Bavdaž

Die Blüte der Naturwissenschaften im 19. Jahrhundert entdeckte allmählich die Hebel, mit denen es möglich ist, einerseits die Menge der Erzeugnisse zu beeinflussen und andererseits sich damit dem Mangel und dem Hunger zu widersetzen. Parallel wurde immer stärker, und schließlich gewann die Oberhand die Erkenntnis, dass das Verstehenkönnen der Naturerscheinungen zur Basis des allgemeinen Wissens werden muss, wenn wir wünschen, dass der Anbau von Produkten, die für unser Überleben wichtig sind, wirkungsvoller wird. Eben darum wurde in Österreich 1869, das heißt nach der Schulumformung, der naturwissenschaftliche Unterricht zu einem Bestandteil der Lehrpläne; reger wurde auch die Suche nach Lehrmitteln und auch nach deren Zielen und Wertung in einem lebensnäheren naturwissenschaftlichen Unterricht und im Unterricht der Lehrgegenstände, die auf Naturwissenschaften basieren.

Der Schulgarten entwickelte sich als Lehrmittel aus den Gärten, die viele Schulen besaßen und zur Bebauung gebrauchten. Bis dahin hatten die Schulgärten nämlich größtenteils als ein Teil der Natureinkommen für den Lehrer gedient, in einigen Fällen dienten sie auch als Beitrag einem besseren Materialstand der Schule, nur hie und da als Mittel für den Unterricht (zumal des Obstbaus und auch der Bienenzucht). Es gab aber eine ziemlich große Anzahl von Lehrern, die sich freiwillig naturkundliche Kenntnisse aneigneten und dann experimentierten sie mit dem Garten auch im weiteren Sinne, das heißt, als mit einem guten Erziehungsmittel. Mit der Inkraftsetzung der neuen Gesetzgebung 1869 wurde der Schulgarten an jeder Lehrerbildungsanstalt (irgendwo: an jedem Lehrerseminar) als pflichtgemäßer Teil; an Volksschulen auf dem Lande wurden die Schulgärten ein so streng empfohlener Bestandteil des Unterrichts und der Erziehung, dass die Schulaufsicht melden mußte, unter anderem, auch die Tatsache, ob jede dieser Schulen über einen eigenen Garten verfügte und ob – und auch wie – der Lehrer ihn in den Lehr- und Erziehungsprozeß einschloß.

Das Hauptproblem lag in der Tatsache, dass die zur Zeit der Inkraftsetzung des Gesetzes angestellten Lehrer aus einem Vorbereitungskursus kamen, wo sie an keinem naturkundlichen Unterricht teilgenommen hatten, sodass er nun sogar als etwas Widriges angesehen wurde. Das nötige beiderseitige naturwissenschaftliche (das heißt: biologische plus physikalische und chemische) Wissen und Können verschafften sich die Lehrer später im beruflichen Leben von selbst, sowohl aus den Handbüchern, die »Die landwirtschaftliche Gesellschaft« veröffentlichte, als auch an besonderen landwirtschaftlichen Lehrgängen für Lehrer in Wien und Graz. Solch eine Art Weiterbildung der Lehrer war nach dem Erlass des neuen Schulgesetzes sehr stark vertreten. In diesem Sinne wurde an der Wiener Weltausstellung um Jahre 1873 auch eine mustergültige Einklassenschule mit einem vorbildlichen Schulgarten zur Schau gestellt.

Die Meinungs austausche über die Problematik und die Methodik, die den Schulgarten im Jahrzehnt 1869-1879 angehen, besagen, was für eine wichtige Rolle der Schulgarten an der neuen österreichischen Schule annahm, und auch eine weitere Tatsache spielte eine Rolle, dass nämlich nachher an keiner der damals auf dem Lande neu erbauten Schulen das geeignete Grundstück fehlen durfte, das für den Schulgarten vorgesehen worden war.

Unter den Beiträgen, behandelte jener des Dr. Erazem Schwab am ausführlichsten die Absicht, den Inhalt, die Methode und das Aussehen eines Schulgartens – dabei meinte er, dieser Garten sei ein so wirkungsvolles und allseitiges Lehrmittel in den Händen eines demgemäß ausgebildeten Lehrers, dass jener – mit diesem verbunden – ein allgemeines Gut der europäischen Völker darstelle. Wenn wir den Beitrag der Aufklärung der Provinz opferbereit gebraucht hatten, sind wir schuldig über die prophetische Meinung von Dr. Schwab jetzt, wenn wir in die Vergangenheit hinblicken, uns durchaus einig zu sein.

Mit der Ausnahme der »Benečija« (das ist: des slowenischen Venetien, einst in Italien »der italienischen Slavia«) und des »Prekmurje« (das heißt – dem Wortlaut nach – »des Landes jenseits der Mur«), betraf das österreichische staatliche Volksschulgesetz, das die neue Schulung formte, das ganze slowenische Territorium. Wegen der allmählichen Verwandlungen in der inneren Beschaffenheit der darauffolgenden Geschlechter, verwandelte sich auch die Beschaffenheit der slowenischen Provinz: die Quellen dieses Fortschritts waren das Volksschulgesetz und auch der Schulgarten.